

Nagy Hilda

Kerékpározó feministák a századfordulón

Tehát a bicikli mint a nőemancipáció főtényezője. Miért ne? Ez ugyan furcsának tűnik és mégis, lássa, milyen nagy haladást köszönhetünk neki már eddig is: először a nadrág általános divatát, amely felszabadítja a lábunkat, aztán a közös kirándulásokat, amelyek mindkét nembélieket egyenlővé teszik és összetársítják, az asszony és a gyerekek mindenüvé követhetik a családapát és jó pajtásokat, mint például mi ketten erdőn-mezőn végig száguldhatnak együtt, anélkül, hogy bárki is megütköződne rajta.¹

A kerékpár és különböző változatai már megjelenésüktől kezdve aktív érdeklődést váltottak ki a társadalom széles köréből.² A 19. század második felében egyre több olyan találmány vagy azoknak tervezete látott napvilágot, amelyek szükségszerűen reakciót váltottak ki elsősorban a fővárosi lakókból, hiszen ők hamarabb találkoztak az új eszközökkel vagy nézetekkel. A bicikli ebben a kontextusban kiemelt figyelmet érdemel, különösen abban az esetben, ha a nyeregbe történetesen egy nő merészkedik.³ Főként a 19. század második felében vált egyre aktuálisabbá a nők sportolási lehetőségeinek és szükségességének megvitatása.⁴ Egyre inkább az vált az általános vélekedéssé, hogy a nőknek ugyanúgy szükségük van a testmozgásra, de minden esetben elkerülendő a gyakorlatok, tevékenységek túlzásba vitele, hiszen azok káros hatással vannak a gyengébb szervezetre.⁵ A mértékletesség teóriája azt is maga után vonta, hogy a nőknek kerülniük

- 1 Emil ZOLA, *Párizs*, ford. GERŐNÉ CSERHALMI Irén, Pesti Napló, 1898. május 10., 18.
- 2 Ehhez ld. FARAGÓ István et al, *A biciklizés tekervényes múltja*, Bp., Tandem Graf. Stúdió, 2013; FRISNYÁK Zsuzsa, *A kerékpározás kultúrájának kialakulása Magyarországon*, Közlekedési Múzeum Évkönyve 1988, 321–336.
- 3 A magyar sajtóban már 1887-ben megemlítik a női biciklit, a női biciklizők azonban csak jóval később jelennek meg.
- 4 HADAS Miklós, *A nőnevelő tornászati*, Iskolakultúra 2003/1, 12–24; KÉRI Katalin, *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914*, Pécs, Pro Pannonia, 2008; SZÉCSI Noémi, GÉRA Eleonóra, *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*, Bp., Európa, 2015; ZSINKÓ Rita, *Magyar nők szabadidős elfoglaltságai a századfordulón, különös tekintettel a női kerékpározásra*, szakdolgozat, kézirat, PTE BTK, Pécs, 2006.
- 5 Erre bővebben KOZÁK Péter *Szalonhölgyek és sportladyk a megelőző századvégen* című tanulmányában mutatott rá, kiemelve néhány korabeli tornatanár vélekedését = *Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs? A női szerepek változása*

kell a versenyszerű sportolást,⁶ a feltételezés magyarázatának hivatkozási alapja többnyire a férfi és a női idegrendszer közötti különbségre szorítkozik. Azzal a törekvéssel, hogy a női sportolókat ki akarták zárni a versenyszerű sportolásból lényegében arra tettek kísérletet, hogy a modernség megtapasztalásából vonják ki őket, hiszen a testedzés a korábbi századokra visszatekintve is jelen volt, míg a teljesítmény szerinti rangsorolás az aktuális korszak produktuma, amelyhez így csak a férfiak juthattak volna hozzá.⁷ A nők viszont Európa-szerte úgy érezték, hogy többet akarnak, mint amihez korábban hozzáférésük volt, és bátor lépéseket tettek meg annak érdekében, hogy céljaikat elérjék, kivívva ezzel sok esetben a társadalom negatív megítélését is. A korabeli sajtó gyakran a *Nórák ébredéseként*⁸ utalt az emancipációs jelenségekre, illetve gyűjtőfogalomként is többször előfordul ez a megnevezés. Így kerülhetett sor 1898. szeptember 11-én a Hölgyek első kerékpárversenyére Budapesten. Jóllehet dr. Istvánffi Gyula *A kerékpárosság kézikönyve* című 1894-ben megjelent munkájában, amely első a maga műfajában magyar nyelvterületen, egyértelműen bátorította a nők kerékpározását: „nincs csinosabb, szebb látvány mint egy jól, célszerűen öltözött hölgy, ki helyes tartással hajtja a hozzá illő, jól találó kerékpárt,”⁹ illetve Deményi Jakab *A kerékpár kódex*-ben is külön fejezetet szentel a nőknek 1899-ben, az ellenzők véleményét mégsem lehetett ilyen könnyen megnyerni, és felülkerekedni az erkölcsi dilemmán.

Mi lehet az oka annak, hogy ennyire elleneztek a nők biciklizését? A sajtótermékek alapján döntően három fogalom köré lehet szervezni az érvek és ellenérvek sorát, amelyek a következők: erkölcs, divat és feminizmus. A legtöbb támadást a nők az erkölcstelen viselkedés miatt kapták, ugyanis a biciklin elfoglalt pozíciót szemérmetlennek találták az ellenzők.¹⁰ A tradicionális nőképekkel sem egyezett az a tevékenység, hogy egy feleség vagy anya az idejét efféle szórakozással töltse el, főként egyedül, a nyílt utcákon jelentett veszélyt a hajadonok számára, hiszen ez egyértelműen azt jelentette, hogy nem a családdal vagy a ház körüli teendőkkel foglalkozik, gardedám vagy más, kontrollt gyakorló felügyelet nélkül pedig bármi megtörténhet egy fiatal hölgygel, mindezek a romlottság előjelének minősültek. Az erkölcs és a divat közös metszete az öltözködés, hiszen a

a 20. századi Magyarországon, szerk. PALASIK Mária, SIPOS Balázs, Bp., Napvilág, 2005, 263–271.

- 6 A sport a nők számára a legtöbb esetben szórakozásként, szabadidőtöltésként merült fel, vö. KOZÁK Péter, *Illem, sport és divat*, Bp., Viktória, [é. n.], különösen 46, 56.
- 7 A teljesítmény eltérő értelmezésére az antik és a modern sportban Fodor Péter is felhívta a figyelmet, kiemelve a tömegmédiá szerepét a paradigmaticusnak számító új koncepcióban, hiszen már nemcsak az egyes versenyen elért eredmények váltak fontossá, hanem a különböző eseményeken bekövetkezett sikerek vagy kudarcok is ugyanolyan fontos komponenssé váltak egy sportoló vagy csapat megítélésében, illetve összehasonlíthatóvá is váltak nemcsak az adott térben, hanem időben is. Jóllehet egy szép eredmény feledtetheti a korábbi gyenge helyezést, de a sporttudósítók állandó viszonyításai folyamatosan emlékeztettek a különböző szereplésekre, így könnyen változhattak a megítélések. Ld. FODOR Péter, *A sportmédiá történeti vázlata = Uő, Újrajátszás. Adalékok a sport mozgóképi és irodalmi emlékezetéhez*, Debrecen, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2019, 11–58, különösen 18–19.
- 8 „Ibsen Nórájában rámutatott, mily végzetes lejtőre juthat a legtisztább szívű nő is a régi játékszer-nevelés mellett, a darab végét sokféleképpen kommentálták, egy azonban bizonyos: hogy a Nórák kezdenek ébredezni mindenfelé.” GEÓCZE Sarolta, *Az angol nő a társadalomban*, Budapesti Hirlap, 1898. december 25., 34; *A nők kerékpározása*, dr. Szegő I. válasza, Pesti Napló, 1897. július 13., 7.
- 9 ISTVÁNFFI Gyula, *A kerékpárosság kézikönyve*, Bp., Kertész Nyomda, 1894.
- 10 A hölgyek kerékpározását főként a nyerges ülés miatt sok esetben publikus onanizálás vádjával illették.

századfordulós amazonok szoknyái jelentősen gátolták őket a tevékenységben.¹¹ A szoknya és a nadrág közti vita, jóllehet nemcsak e kapcsán merült fel, de ebből a szempontból még inkább relevánssá vált. A divat címkéje nemcsak a női toalettokra korlátozódott, hanem széleskörben a biciklizés is divatjelenséggé fokozódott le, amely természeténél fogva mindössze időszakos szeszély, és néhány szezon elteltével várhatóan feledésbe fog merülni. Annak ellenére, hogy a feminizmus nem választható le az erkölcs, illetve a divat körüli diskurzusokról, hiszen az említett kérdéskörökben a korabeli vélekedők egyértelmű állásponttal rendelkeztek, mégis érdekes kiemelt figyelmet szentelni ennek. Fontosnak tartom előljáróban hangsúlyozni, hogy a századforduló fogalomhasználata értelemszerűen nem feleltethető meg a napjainkban használatos jelentésüknek teljes mértékben, hiszen a feminizmust, a női emancipációt és a nőkérdést gyakran használták a korban egymás szinonimájaként. A Feministák Egyesületének megalakulására 1904-ig kellett várniuk a magyar nőknek és férfiaknak. Azokról a csoportokról, akik a nők tanulása vagy helyesebben művelődése végett tettek előrelépéseket, nem feltételezhető biztosan, hogy egyéb vonatkozásban is támogatták volna a nők felszabadításának mozgalmát. A korban használatos konzervatív feminizmus, illetve keresztény feminizmus is képlékeny, konkrét határok nélkülinek tűnik, sok esetben a feminizmustól magukat elhatároló személyeknél a feminizmus által vágyott női életforma látszik megvalósulni, például Perczelné Kozma Flóra esetében.¹² A kerékpározó nők körül felmerülő magyar híradásokban a feminizmus a 19. század végén döntően a szabadság megélését és a férfias nőket jelentette, amely a legtöbb esetben az erkölcstelenséggel, esetleg undorral párosult. Angol és német nyelvű forrásokban a feminizmust és a biciklizést ugyanúgy összekapcsolják,¹³ mint ahogy az a magyar tárcákban, hírekben előfordult, tehát egy transznacionális jelenség figyelhető meg, de az elméletek konkrétabb beágyazódása okán közelebb állnak ahhoz a feminizmus-fogalomhoz, amely főként az első hullámhoz köthető.

Az eddig ismertetett kapcsolódási pontokból is kirajzolódik, hogy egy több perspektívából terhelte a nők kerékpározása. Jelen szöveg keretein belül az átláthatóságra való törekvés érdekében az 1897 és 1899 közötti sajtótermékekre fogok fókuszálni, konkrét példákat emelve ki az erkölcs, divat és feminizmus körüli vitákból.¹⁴ Fontos kiemelni, hogy a nők kerékpározásának az

11 Az oroszok e téren is rendelettel éltek, amelyre a magyar sajtó is többször utalt. Pontosan előírták a kerékpározó hölgyek elfogadott viseletét: angol jacked, bő sarivári-nadrág, aminek alsó végét a cipő leszorítja. A dressz ára átlagosan 14–18 rubelbe került. vö. *Szél úrfi indiszkrécziója*, Ország-Világ, 1897. július 25., 483; *Az erkölcsös orosz rőndérek*, Magyar Ujság, 1898. április 21., 8.

12 Vö. SÁRAI SZABÓ Katalin, *Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, 20. század elején*, Replika, 2014/1–2, 85–106.

13 David EHRENPREIS, *Cyclist and Amazons. Representing the New Woman in Wilhelmine Germany*, *Woman's Art Journal* Spring–Summer, 1999, 25–31; Alison Matthews DAVID, *Elegant Amazons. Victorian Riding Habits and the Fashionable Horsewoman*, *Victorian Literature and Culture*, 2002, 179–210; Anne-Katrin EBERT, *Liberating Technologies? Of Bicycles, Balance and the 'New Woman' in 1890's*, *Icon*, Special Issue: Technology in Everyday Life, 2010, 25–52; Hans-Erhard LESSING, *A bicikli kultúrtörténete*, ford. DOMOKOS Zsófia, HAJDÚ Farkas-Zoltán, Csíkszereda, Bookart, 2020, 159–190.

14 Jóllehet érdekes viszonyítási pontként, fontos reprezentációként jelenhetne meg az irodalmi művek és a sajtótermékek összevetése, viszont a kiemelt időszakból nem találtam olyan szövegeket, amelyek önálló interpretációt érdemeltek volna, ezért sok esetben a sajtóban megjelent tárcákat vagy gúnyverseket események illusztrációiként kezeltem.

emancipációhoz/feminizmushoz való kapcsolása nem egy utólagosan rekonstruált mozzanat, hanem a korban is ekként interpretálták, sok esetben beszédesek már a cikkek, híradások címei is, pl. *Az emanczipált bicikli*,¹⁵ *Éva kerékpáron*,¹⁶ *Feminizmus a kerékpáron*.¹⁷

A nők és a kerékpározás kapcsolatát tárgyaló sajtótermékek közül az 1897-es év kitüntetett szerepet játszik. Egyrészt, mivel több újság hasábján fontosnak tartották ennek véleményezését, másrészt a *Pesti Napló*ban termékeny vita alakult ki ebben a kérdéskörben. A július 2-i *Napi hírek* rovat az *Illik-e az asszonyokhoz a biciklizés?* kérdéssel indít.¹⁸ A híradásból kiderül, hogy Hock János, a *Pesti Napló* tárcaírója azzal a kérdéssel fordul a női olvasókhöz, hogy írják meg véleményüket. A zszurnaliszta kérdése nem a napi hírt beharangozó illemhez kapcsolja a kérdést, hanem arra kíváncsi, hogy *ülhetnek-e az asszonyok is a biciklire?* Már a megfogalmazásból is kiderül, hogy a férfiak számára legalizált tevékenység egyenjogúsítására irányítja a figyelmet. Jóllehet a nők egyenjogúságától ebben az évben még nagyon távol áll a magyar társadalom, és megkockáztatom azt a kijelentését, hogy száz év elteltével sem valósult meg olyan formában, mint ahogy arra szükség vagy kérés mutatkozna – itt elsődlegesen nem a törvénybe foglalt jogokat keveslem, hanem azoknak pragmatikus megvalósulására utalok –, mégis fontosnak tartom megemlíteni, hogy Hock János nemcsak a női kerékpárosok helyzete iránt mutatott érzékenységet, hanem évekkel később aktív szónoki szerepet vállalt az általános választójog kivívásában is,¹⁹ mi több, ő maga is biciklivel közlekedett.²⁰ Ebből a perspektívából a két hétig tartó vita még jelentősebb szerepet kap. A kérdésre beérkezett válaszokat először július 8-án közölték, az utolsókat pedig a 18-i lapszámban, azonban kiderül, hogy ezek mindössze válogatások voltak, „csupán a legérdekesebbeket közölték,” a publikált olvasói leveleken kívül jóval több érkezett, és szerkesztői döntés volt, hogy lezárják a közlések sorát. A korabeli sajtó torzítására egy példa a vita körül is említhető, hiszen a *Fővárosi Lapok* egy héttel később,²¹ a kérdéskör lezárta előtt már arról tudósít, hogy egyértelműen elítélik a női kerékpárosokat, miközben ennek, ha nem is éppen a radikális ellenzője tükrözi a valós helyzetet, de mindenképp a sporttevékenységet támogató vélekedések is jelentős számban előfordulnak.

Először egy kerékpáros hölgy története és véleménye ismerhető meg, aki korábban az ellenzők táborát erősítette, majd később maga is szenvedélyes biciklizővé vált. Ez a retorika gyakran megfigyelhető a kerékpározás mellett érvelők között. Flórida szerint nőies dresszben, nem feltűnő helyen, és a túlzást kerülve mindenképp ajánlott a nőknek ez a testmozgás, és az anyák a leányaikat erre is nyugodtan nevelhetik. A következő levél egy férfitől származik, aki ugyan hivatkozik rá, hogy a tárcaíró kizárólag a hölgyek véleményére volt kíváncsi, de mégis úgy érzi, hogy mint az ügy iránt a kezdetektől aktív érdeklődő nyilatkoznia kell. Kiemeli, hogy nem ellenzője a nők emancipációjának,

15 *Az emanczipált bicikli*, *Fővárosi Lapok*, 1897. május 23., 6.

16 HERENDY H. Arthur, *Éva kerékpáron. Korrajz a XX. századból*, Magyar Ujság, 1897. november 21., 18.

17 *Pesti Napló*, 1897. július 2., 6.

18 *A Kerékpárt Sport* hasábjain is állandóan téma volt ez a kérdés. vö. KOZÁK, *Illem, sport és divat*, i. m., 52–53.

19 „Hock János felolvassa [...] a Károlyi-párt fölirotát. [...] S. Megvalósítja az ország gyors és becsületes demokratizálását és legelső kötelességének tartja a valóban általános, egyenlő és titkos, nőkre is kiterjedő választójog törvénybe iktatását.” *Pesti Napló*, 1918. október 17., 5.

20 FARAGÓ et al, i. m., 56.

21 *Kerékpár*, *Uj Fővárosi Lapok*, 1897. július 14., 5.

de a kerékpár a nők testi adottságaival teljesen idegen, „egész természetükkel ellentétben van.”²² A névtelen olvasó vállaltan állítását a férfitársadalom perspektívájából fogalmazta meg, amely szerint a bicikliző nő nem vonzó látvány, ezért ne is biciklizzen. A férfiakra gyakorolt illúziórombolás több válaszadóban komoly ellenérvként merül fel, ugyanakkor máskor arra hivatkozik a férfi tekintet, hogy mennyire vonzó látvány a női testet munka közben is látni, ami máskor takarva van.²³ Úgy tűnik, ez már inkább az egyéni ízlés kategóriájába tartozik, de számolni kell a tiltott, enigmatikus látvány vonzerejével is, amely ugyancsak az általánosan elfogadott erkölcsi normák mentén határozható meg.

Jóllehet az előző férfi olvasó éppen azt hiányolta, hogy a férfiakat kizárták a diskurzusból, a Károly nevű olvasó azt állítja, hogy a kerékpározó nők legnagyobb ellenségei maguk a nők, főként az irigység vezérli őket, vagy azért, mert ők gyalogosan nem váltanak ki akkora érdeklődést, vagy azért, mert óhajtanának ugyan ők is egy eszközt, de nem kapnak. Egy vidéki asszony példája arra mutat rá, hogy annak ellenére, hogy a városi léttel képtelen azonosulni, és hosszan bizonygatja, hogy a tradicionális életformát támogatja, elzárkózik a modern vívmányoktól, mégis a biciklizést támogatja. Egy felsős lány észrevétele akár az angolszász kortársai gondolataként is olvasható:

A nők nem bírják magukat kiszakítani a férfiak uralma alól és jól is teszik... azaz pardon! csak egyszerűen teszik jól, mert három év híján huszadik századbeli nőnek kötelessége, hogy minden lehető téren egyenlő legyen a férfival! Hisz a kerékpározás csak játék még manapság a nőknek, de olyan játék, amely hasznukra van, mert önállóságot önt beléjük.²⁴

Az emancipált nézetek ellenére, a nadrágot ellenzi, amely rámutat arra, hogy termékeny magyar kontextusban is a hibrid New Woman fogalmát említeni.

Három nap válaszközlés után Hock János tárcával jelentkezett, amelynek már az első mondata erős álláspontot fogalmaz meg: „Nem vagyok feminista.”²⁵ Kiemeli, hogy a nőt egyéniségnek tekinti, és a soraiból kitűnik, hogy bizonyos keretek között támogatja a nők terének növelését: „Elítélem a feminizmust, amely a természeti és hivatásbeli különbségek határait akarja lerombolni az egyenlőség frázisával. De jogosulatlanak tartom a tradicionalizmust is, amely az alárendeltség szempontjából ítéli meg a nőt.”²⁶ Hock második tárcájában az esztétikára fókuszálva járja körül a témát, amelyben

22 *A nők kerékpározása*, Pesti Napló, 1897. július 8., 8.

23 DÉLIBÁB, *Biciklin*, A Hét, 1898. május 15., 309–310.

24 *A nők kerékpározása*, Pesti Napló, 1897. július 9., 8. A kerékpár, jóllehet a nők emancipációjának egyik eszközeként tűnik fel, de amint az egyik férfi olvasó is jelezte a diskurzusból való kizártságukat, úgy a *Magyar Ujság Kerékpár* című mellékletének egyik tárcája is utal arra, hogy a nőket érintő változásokra szükségszerűen a férfiaknak is reagálniuk, alkalmazkodniuk kell, így máris láthatóvá válik, hogyan kerül be a feminizmus elmélete a mindennapokba: „Egy percig sem maradok e házban. Hiszen nevetséges leszek! Minden ember ujjal mutat majd reám, hogy »nini egy asszony, akinek férje visszamaradt két századdal.«” HERENDY H. Arthur, *Éva kerékpáron. Korrajz a XX. századból*, Magyar Ujság, 1897. november 21., 18; „Elfelejtéd talán, hogy a tizenkilencedik század végén vagyunk, hogy a férj nem basáskodhatik többé rajtunk. Kerékpáron megyek a vásárcsarnokba! Azért is!” *Kerékpáron és gyalog*, Pesti Napló, 1897. július 14., 7.

25 HOCK János, *A kerékpáros nő*, Pesti Napló, 1897. július 11., 2.

26 Uo.

kijelenti, hogy a nő „tudja, hogy élethivatásának egyik fő feladata tetszeni másoknak.”²⁷ A szerző nincs egyedül ezzel a véleményével, hiszen a beküldött olvasói levelek is arra utalnak, hogy a leginkább a nőiesség sérül, ha a nő biciklizésre adja a fejét.²⁸ A férfi véleményezők következetesen azt emelik ki, hogy a nők elveszítik tiszteletüket, és egyértelműen káros hatásként interpretálják, hogy a nők a férfiak helyére akarnak törni. A válaszok sokféleségéből jól látható, hogy még a nők kerékpározását támogatók is egymástól jelentősen különböző álláspontot képviselnek.²⁹

1898-ban szintén a *Pesti Napló* hasábjain egy újabb publikus véleménynyilvánítást lehet olvasni, amelyet a *Kerékpározó nők* című cikk indít el, ezt az Igric nevű tárcaíró jegyzi. Írása végén az olvasókhoz fordul, hogy írják meg véleményüket a tárgyalt témáról. A beérkező válaszok most is jelentős mértékben különböznek egymástól, de inkább üdvözlik, mintsem elmarasztalják a kerékpározó nőket. V. Ida frappánsan érvel az egyenjogúsághoz híven:

Ha okos és célszerű sport a kerékpározás, nem látom be, miért vegye ki belőle részét csupán a férfiú?
Ha bolondság, nem látom be, miért bolonduljon csak a férfiú? Mint a teljes jogegyenlőség híve,
követelem, hogy úgy a jóból, mint a rosszból egyenlő mértékben vegye ki a részét mindkét nem.³⁰

Ehhez képest egy családanya egyértelműen kizárja a nők köréből a biciklis hölgyeket: „Eddig két nem volt: férfi és nő. Úgy tudom azonban, hogy Angliában már egy harmadik nemről is beszélnek, melyet *férfiasszonynak* neveznek. A kerékpározó nő tegye meg nekünk azt a szívességet és lépjen be annak sorába.”³¹ Jóllehet a biciklizést a különböző társadalmi rétegek közötti áthidalásként is emlegetik az angolszász irodalomban széleskörű elterjedése miatt, magyar kontextusban azonban két neheztelő vélemény is megjelenik erre vonatkozóan: az egyik egy családapa részéről, aki a költségek felett aggódik, a másik pedig egy postáskisasszony, aki szerint a bicikli mindössze még egy újabb tárgy, amely miatt a szegényebbek irigykedhetnek a gazdagokra. A felvetett probléma az 1898-ban még csak tervezett, de 1899-ben ténylegesen bevezetett bicikliadóval még inkább fokozódik.³² A kerékpár egészségre gyakorolt jótékony hatása egyre népszerűbbé válik, és mivel már a századfordulón attól tartottak, hogy a sok üléshez kötött munka a test különböző betegségeit

27 HOCK János, *A nő a kerékpáron*, Pesti Napló, 1897. július 17., 1.

28 A nőies és a férfias karakterek a kerékpárok leírásában is reprezentálódnak: „[...] egy férfi- és egy hölgygép. A férfigép masszív, hatalmas bordájú, nagy és erős, mint a trójai faló, a hölgygép annál finomabb, remekbe készült fényes, csillogó-villogó aczélmű, filigrán mint egy nipp.” SPEIDL Zoltán, *Nyáréji kábulat*, Magyar Ujság, 1899. január 27., 7. Ugyanakkor bicikliékszerekről, illetve különböző kiegészítőkről szintén lehet olvasni, amelyek még esztétikusabbá tudják tenni a kerékpározó nő látványát. *Bicikli-ékszerek*, Pesti Hirlap, 1898. március 9., 16.

29 Egy férfi olvasó a nők jövője iránti félelmeit fogalmazza meg: „[...] mi lesz az asszonyainkból, mi a leányainkból? Új, vakmerő szabású ruhákat viselnek, porosan, kiizzadva és gyűrötten mutatják magukat, kerekükön nagy távolságokat bejárva, tág szabadságot élveznek. [...] A jövő asszonyának látóköre tágabb, teste, lelke edzettebb lesz, ő maga kevésbé hiú. Megmaradhat a mellett nőnek?” *Egy biciklista vallomása*, Uj Idők, 1897. július 4., 34.

30 *A kerékpározó nők*, Pesti Napló, 1898. július 17., 18.

31 Uo.

32 *A kerékpáradó miatt* című jelenet arra mutat rá, hogy férj és feleség, akik mindketten bicikliztek korábban, inkább tandemre váltottak, hogy kettő helyett csak egy adót kelljen fizessenek. Magyar Ujság, 1899. szeptember 17., 17–18.

eredményezheti („a modernség betegségei”), az újabb adó bevezetését az egészség iránti támaszként értelmezte a *Pesti Hirlap* szerzője: „Az ember fizessen azért, amiért él, és fizessen azért is, amiért egészségesen akar élni.”³³

Több újságnál megfigyelhető, hogy külön mellékletet szenteltek a kerékpárnak, hogy az akörül zajló legfontosabb helyi és nemzetközi történésekről hírt adjanak a sport iránt érdeklődőknek, sőt a *Kerékpár Sport* a biciklizés iránt érdeklődő női olvasóknak külön kedvezett a *Kerékpáros Hölgyek Lapja* címet viselő melléklettel. A kerékpározó nők körül nemcsak viták generálódtak, hanem a fölöttük zajló tréfálgatás is kiemelt szerepet kapott ezeken a hasábokon.³⁴ Ezek közül érdemes kiemelni *Az Üstökös*ben megjelent vicceket, adomaszerű írásokat. Az első magyar humoros időszak lap *Viszketh Pepi biciklis kisasszony iram-örömei* rovatot indított, amelyben többnyire a közhelyes vélekedéseket tükrözték, de sok esetben a napi sajtó aktuális híreire való reflexióként is értelmezhetőek voltak a frappáns szövegek. Ezek közül kiemelek néhányat: „A mely nő a biciklizésre adja magát, nemcsak a pedált kell két lábbal taposnia, hanem az előítéleteket is.”³⁵; „A bicikli gummikarikája arra való, hogy ha egy kis folt esik a becsületben, azt rögtön ki lehessen rádiózni.”³⁶; „Ha tovább is ilyen hőségek lesznek, vagy a biciklizésről, vagy az öltözködésről kell lemondanom. A kettő úgyis nagy ellensége egymásnak.”³⁷; „Valami bolond professzor azt tanítja, hogy a biciklizés képtelenné teszi a nőket az anyaságra. Ennek – sajna – éppen az ellenkezője igaz.”³⁸ A fenti példákban is kitűnik, hogy döntően a női erkölcs körül felvetett kritikus pontokat aktiválják a viccek, pikírt megjegyzések. A rovat sajátossága, hogy a legtöbb szöveg E/1-ben hangzik el, így nem csupán a rovatcím, illetve az ahhoz készített grafika teremti meg a folytonosságot, hanem a történetek elbeszélőjéről az általa közölt esetek alapján vélemény is formálódik. Viszketh Pepi így egy hedonista nő képét mutatja, akitől a pikáns, bátor, áterotizált véleménynyilvánítás sem áll távol. Így *Az Üstökös* rovata annak ellenére, hogy látszólag teret enged egy női kerékpáros megszólalásának, lényegében csak a sztereotípiákat élteti tovább. Az amúgy is nagy szenzációnak, nevetség vagy olykor a közmegejtés tárgyának kitett bicikliző nőkről alkotott kép nem árnyalódik, hanem a preconcepciók még inkább beigazolódnak. Ezeket a szövegeket férfiak írták döntően férfiak számára egy pseudonó képe mögül, aki indokul szolgált arra, hogy véleményüknek hangot adjanak. Természetesen ezen a ponton is fontos hangsúlyozni, hogy ahogyan a feminizmus körüli vitában sem férfiak és nők szembenállásáról érdemes beszélnünk, hiszen az ellenzők jelentős táborát sok esetben éppen a nőkben lehet azonosítani, úgy ennek kapcsán sem állítom, hogy ezeknek a tréfás szövegeknek az olvasatán nők ne nevettek volna, mindössze egy olyan időben, amelyben ennyire vitatott ez a kérdés, nem feltétlenül mozdították elő a nők biciklizésének a legalizálását az ilyen és ehhez hasonló gesztusok.

Annak ellenére, hogy az 1890-es években angolszász forrásokban több olyan orvosi vélekedés megjelent, amely elmarasztalta a nők biciklizését, az *Orvosi Hetilap* nem szentelt ennek a kérdéskörnek

33 *A naturalista kerékpár*, *Pesti Hirlap*, 1898. június 21., 14.

34 *A Kerékpár Sport* állandó mellékletének, a *Karika-vicznek* a középpontjában többnyire a női biciklisták álltak. vö. KOZÁK, *Illem, sport és divat*, i. m., 52–53.

35 *Viszketh Pepi biciklis kisasszony iram-örömei*, *Az Üstökös*, 1899. január 8., 22.

36 *Viszketh Pepi biciklis kisasszony iram-örömei*, *Az Üstökös*, 1898. augusztus 14., 388.

37 *Viszketh Pepi biciklis kisasszony iram-örömei*, *Az Üstökös*, 1898. július 10., 332.

38 *Viszketh Pepi biciklis kisasszony iram-örömei*, *Az Üstökös*, 1899. január 8., 22.

hasonló figyelmet. 1897-ből mindössze egy kazuisztika tárgyalja a kerékpár okozta balesetek következményét. Dr. Baumgarten Samu a *Kerékpározásnál támadt húgycsőrepedés esete* címmel közli a saját praxisában előfordult esetet, a szöveg nem zárja ki a kerékpározó nőket mint potenciális pácienseket, sőt a bevezetőben ki is emeli, hogy „Bőrpír, lehorzsolások, vizenyős duzzanat, apró tályogok képződése úgy férfiak mint nőknél létrejöhetnek.”³⁹ Az *Egészség* folyóirat két orvos ellentétes nézeteit közli, míg Thailhaber azt állítja, hogy a nők biciklizés közben a nyereg által nyilvánosan maszturbálnak, amely többszörösen erkölcstelen, addig Mendelsohn ezt cáfolja. Erről a *Budapesti Hirlap* is megemlékezik, megjelölve az eredeti közlést.⁴⁰ A nők biciklizése nemcsak erkölcsi, hanem egészségügyi szempontból is vitatott volt. Míg híradásokban az idegességre gyakorolt jótékony hatását emelik ki,⁴¹ addig sajátos biciklibetegségekről is beszámolnak,⁴² amelyek közül a leggyakoribb a bicikliláb és a bicikliarc.⁴³ Ezek a kitalált betegségek nem meglepően inkább a nőket érintik hátrányosan. A bicikliláb esetén egyik szezonról a másikra a lábméret nemcsak hosszúságában, hanem szélességében is növekszik, amely főként a női hiúságot bántja, a férfiak számára nem jelent problémát. A bicikliarc a városi forgalomnak kitett megfeszített figyelemből adódik, amelynek következtében a női arc mimikája eltűnik, a megmerevített pozíciókból képtelen lesz a természetes állapotába visszaállni. A cikk szerzője a hátrányokat egyértelműen a nőknek a férfiakkal való kommunikációjában látja, hiszen a kacsintás, mosolygás vagy az arcot igénylő gesztusok nevetségessé teszik a hölgyet, akinél a bicikliarc kialakult. Az 1897-ben zajló vitában egy nőorvos és egy orvos felesége, férje tekintélyével megerősítve, marasztalja el ezt a tevékenységet,⁴⁴ tehát már nemcsak erkölcsi, esztétikai vagy emancipációs kérdés a nők biciklizése, hanem egyszersmind medikalizálódik is.

Jóllehet a *Pesti Napló*ban lezajló vitákból kiderül, hogy milyen változatos érvrendszerrel operáltak a korabeli gondolkodók, a női kerékpárosok mellett való kiállítás Wohl Janka nevéhez köthető. 1897-ben és 1898-ban több újságban is kifejtette véleményét a kerékpározásról, különös tekintettel a nőkre. Az e témájú első közlése kiemelt jelentőségű, hiszen a *Herkules* című sportlapban jelent meg egy páros vélemény egyik darabjaként. A lap már a kezdetektől támogatta a nők sportolási törekvéseit,⁴⁵ így nem meglepő, hogy mindkét szöveg pozitívan vélekedik. A két válaszadónak eltérő kérdést kellett megválaszolnia, amelyekből kitűnik, hogy mely területek töltötték el dilemmával a korabeli olvasókat, ugyanakkor kitől várják a választ ezügyben. Wohl Janka az *Illik-e egy hölgynek*

39 DR. BAUMGARTEN Samu, *Kerékpározásnál támadt húgycsőrepedés esete*, Orvosi Hetilap, 1897. július 25., 30., 365–367.

40 *Asszonyok biciklin*, Budapesti Hirlap, 1898. augusztus 17., 11.

41 Budapesti Napló, 1898. április 13., 11; *A nők kerékpározása*, Herkules, 1897. április 15., 59.

42 *A lábnövesztő bicikli*, Budapesti Napló, 1898. október 23., 13; *A lábnövesztő bicikli*, Pécsi Figyelő, 1898. október 19., 4; WOHL Janka, *A kerékpárról*, Magyar Szalon, 1897. április 9., 754.

43 Ezek a „betegségek” nem csak a magyar társadalmat veszélyeztették. vö. James C. WHORTON, *The Hygiene of the Wheel. An Episode in Victorian Sanitary Science*, Bulletin of the History of Medicine, The Johns Hopkins University Press, 1978. spring, 61–88. A *British Medical Journal* tízrészes sorozatot indított 1896-ban *Report on Cycling in Health and Disease* címmel. A tanulmányból az is kiderül, hogy a biciklin helytelen gerinctartásnak is sajátos elnevezése volt: „kyphosis bicyclistarum” (Uo., 70.)

44 *A nők kerékpározása*, Pesti Napló, 1897. július 10., 7; *A nők kerékpározása*, Pesti Napló, 1897. július 13., 7.

45 KOZÁK, *Illem, sport és divat*, i. m.

kerékpározni? kérdésre ad választ,⁴⁶ míg dr. T az *Egészséges-e a nőknek a kerékpározás?*-ra válaszol. Az orvos a sajtóból megismert idegességre való gyógyomódra szintén utal: „Főként jó hatással van [...] az ideges nőkre és hisztériásokra, izomgyengeségben szenvedőkre és gyenge alkatú, valamint vérszegény nőkre nézve is.”⁴⁷ Wohl Janka a *Magyar Szalonban*⁴⁸ fejtette ki később részletesebben a véleményét, amelynek változata 1898-ban a *Magyar Géniusz Kerékpár*-rovatában⁴⁹ illetve a *Magyar Ujságban*⁵⁰ szintén megjelent. Meglátása szerint a 19. század második felében a tér és idő fogalmának megváltozása mellett a nő pozíciója is egyértelműen az újradefiniáltak közé tartozik.⁵¹

A nők kerékpározása körüli viták, illetve a biciklizésnek szentelt mellékleteken kívül számos olyan sajtóanyag íródott a század végén, amely a nők tevékenységét vitatta. Több szöveg tematizálja azt, hogy a magyarok még nem nőttek fel a feminizmussal összeköthető törekvésekhez, ezért az ellenállás a változás iránt még erősebb, mint pl. az előrehaladott franciáknál vagy angoloknál. Egy cikk azt is kiemeli, hogy Budapest még neveletlen, és a férfi biciklisek közlekedését is akadályozzák. Az emancipált nőhöz az erkölcstelenség egyenesen aránylott, különösen durván fogalmaznak a híradások egy leleplezett női tolvajbandáról, amelynek egyik tagja a Bicikli Mari néven ismeretes kétes alak, akit sokan jól ismertek, hiszen gyakran közlekedett férfinadrágban és férfi biciklin a városban.⁵² A három kiemelt fogalom, amely köré az érvek és ellenérvek szerveződtek (erkölcs, divat és feminizmus) eltérő mértékben és mélységben, de mind a test feletti szabad rendelkezésre való törekvést hirdetik, amely egyszersmind a nő és a férfi viszonyának szükségszerű újradefiniálását is maga után vonja. Kérdéses, hogy mennyiben tekinthetőek feministáknak azok a századfordulós hölgyek, akik biciklire ültek, az azonban egyértelmű, hogy apropóul szolgált olyan eszmék tárgyalására a 20. század során is, amely az irányzathoz kapcsolódik. Ennek értelmében a bicikli kétségkívül sokat tett a feminizmus eszméinek terjedése érdekében, hiszen aktiválta és egyben teret engedett a róla való beszédmódnak. Az a tény azonban, hogy még Hrabal *Sörgyári capricciójában* is a nő hosszú hajának levágása, a biciklizés vagy a partnerként való viselkedés megdöbbenést keltett, arra enged következtetni, hogy a huszadik században még mindig volt tennivalója az emancipált kerékpárnak.

46 WOHL Janka *Az illem* című kötete ekkorra már a sokadik kiadását megérte.

47 *A nők kerékpározása*, Herkules, 1897. április 15., 59.

48 WOHL Janka, *A kerékpárról*, Magyar Szalon, 1897. április 9., 739–766.

49 WOHL Janka, *A kerékpárról*, Magyar Géniusz, 1898. július 17., 485; július 24., 502–503; július 31., 518–519; augusztus 7., 535–536.

50 WOHL Janka, *A kerékpárról*, Magyar Ujság, 1898. május 18., 8–9; május 19., 18–19.

51 „Minden századnak megvan a maga jellemző áramlata, mely bélyegét rányomja korára. A tér és idő fogalmának megmásként mellett a nő állásának teljes átalakulása tekinthető a tizenkilencedik század második felének legjelentősebb vonásaként. Imádott bálványból, beczézett csecsebecséből és játékszerből, vagy hasznos háziutorból, a nő e század folyamán öntudatos, egyenjogú, tisztelt és becsült, önálló állampolgárrá emelkedett.” WOHL Janka, *A kerékpárról*, Magyar Szalon, 1897. április 9., 740.

52 *Tolvajbanda – leányokból*, Magyar Ujság, 1898. július 26., 4; *Leányok tolvajbandája*, Pesti Hirlap, 1898. július 26., 7.